

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

امکان سنجی فقهی محرمیت فرزندخوانده

استاد راهنما:

جناب دکتر حسین صابری

استاد مشاور:

جناب دکتر عباسعلی سلطانی

نگارش:

احمد سنجری

بهار ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی

مشخصات پایان نامه تحصیلی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان پایان نامه: امکان سنجی فقهی محرمیت فرزندخوانده

نام نویسنده: احمد سنجری

نام استاد راهنما: دکتر حسین صابری

نام استاد مشاور: دکتر عباسعلی سلطانی

دانشکده: الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی	رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی
تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۴/۱۹	تاریخ دفاع: ۱۳۹۶/۴/۷	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	تعداد صفحات: ۱۰۴	

چکیده پایان نامه:

«محرمیت» قرباتی است که باعث تحریم ازدواج بین محارم و جواز نظر به ایشان می‌شود. بنابراین دو حکم و اثر فقهی بر محرمیت مترتب می‌گردد: الف) حکم وضعی عدم صحت نکاح. ب) حکم تکلیفی جواز لمس و نظر. در موضوع ایجاد محرمیت برای فرزندخوانده، عموماً راه‌هایی که پیشنهاد می‌شود منحصر است در «رضاع» و «صیغه محرمیت». و حال آنکه این دو راهکار فقط برای بخش کوچکی از کودکان بی‌سرپرست کارساز است، اما برای سایر کودکان بی‌سرپرستی که در پرورشگاه‌ها به سر می‌برند، آیا راه‌کاری وجود ندارد؟ این پژوهش با رویکرد توصیفی، تحلیلی ضمن تبیین تفاوت فرزندخواندگی در صدر اسلام و عصر حاضر، مسئله «محرمیت فرزندخوانده» را مورد واکاوی قرار داده و نتیجه گرفته‌است که در بحث «جواز ازدواج با فرزندخوانده» به علت مفاسدی که این حکم در پی دارد احتمال ممنوعیت آن تقویت می‌شود؛ و در بحث «حجاب فرزندخوانده» با استناد به تعدادی از قواعد فقهی همچون قاعده «نفی حرج»، نظریه محرمیت فرزندخوانده تقویت می‌گردد.

امضای استاد راهنما:	کلیدواژه:
تاریخ:	۱. فرزندخوانده ۲. حجاب ۳. محرمیت ۴. کودکان بی‌سرپرست ۵. فرزندخواندگی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	طرح مسئله و تبیین موضوع .....
۲	پیشینه پژوهش .....
۴	پرسش‌های اساسی تحقیق .....
۵	فرضیه‌ها یا پاسخ‌های احتمالی تحقیق .....
۶	ضرورت پژوهش .....
۷	روش انجام پژوهش .....
۷	ساختار پژوهش .....
۷	محدودیت‌های پژوهش .....
۸	فصل اول: کلیات، مطالب مقدماتی .....
۸	مبحث اول: مفاهیم .....
۸	گفتار اول: محرمیت .....
۹	گفتار دوم: فرزندخواندگی .....
۹	گفتار سوم: کودک بی‌سرپرست .....
۱۰	مبحث دوم: پیشینه فرزندخواندگی .....

مبحث سوم: تفاوت فرزندخواندگی امروزی و فرزندخواندگی صدر اسلام	۱۳
گفتار اول: ویژگی‌های فرزندخواندگی صدر اسلام	۱۳
گفتار دوم: ویژگی‌های فرزندخواندگی امروزی	۱۴
مبحث چهارم: ماهیت حقوقی فرزندخواندگی	۱۵
مبحث پنجم: حکم قبول سرپرستی کودکان بی‌سرپرست	۱۶
مبحث ششم: راه‌های ایجاد محرمیت برای فرزندخوانده	۱۹
گفتار اول: رضاع	۱۹
بند اول: تعریف رضاع	۱۹
بند دوم: شرایط رضاع	۲۰
گفتار دوم: عقد	۲۱
فصل دوم: ازدواج با فرزندخوانده	۲۳
مبحث اول: ازدواج با فرزندخوانده از منظر حقوق	۲۳
گفتار اول: انتقادات نسبت به تبصره ماده ۲۶ قانون حمایت از کودکان بی‌سرپرست	۲۴
نتیجه‌گیری	۲۷
مبحث دوم: ازدواج با فرزندخوانده در فقه	۲۸
گفتار اول: حکم اولی	۲۸
بند اول: ازدواج با قابله	۳۰

گفتار دوم: حکم ثانوی	۳۲
بند اول: مفسد ازدواج با فرزندخوانده	۳۳
نتیجه گیری	۳۶
فصل سوم: حجاب فرزندخوانده	۳۷
مبحث اول: تعاریف	۳۷
گفتار اول: تعریف لغوی حجاب	۳۷
گفتار دوم: تعریف اصطلاحی	۳۷
مبحث دوم: ادله وجوب حجاب	۳۸
مبحث سوم: فلسفه حجاب	۳۸
مبحث چهارم: ادله استثناء فرزندخوانده از حکم حجاب	۴۰
گفتار اول: قاعده ضرورت و اضطرار	۴۰
بند اول: معنی لغوی و اصطلاحی اضطرار	۴۰
بند دوم: مدارک قاعده اضطرار	۴۰
الف) قرآن	۴۰
ب) روایات	۴۳
ج) دلیل عقل	۴۵
بند سوم: شرایط حجیت قاعده اضطرار	۴۶

- بند چهارم: ملاک در اضطرار ۴۷
- بند پنجم: نتیجه گیری ۴۸
- گفتار دوم: قاعده «نفی عُسر و حرج» ۴۹
- بند اول: معنی لغوی عُسر و حرج ۴۹
- بند دوم: مفهوم قاعده ۵۰
- بند سوم: مدارک قاعده «نفی حرج» ۵۱
- الف) قرآن ۵۱
- ب) روایات ۵۳
- ج) دلیل عقل ۵۵
- بند چهارم: جریان قاعده «نفی حرج» در محرمات ۵۵
- الف) ادله عدم جریان قاعده «نفی حرج» در محرمات و پاسخ آن ۵۶
- بند پنجم: ملاک در عسر و حرج ۵۸
- بند ششم: مفهوم حرج ۵۹
- بند هفتم: مستثنیات حکم حجاب به وسیله قاعده «نفی حرج» ۶۰
- الف) وجه و کفین ۶۰
- ب) برخی افراد ۶۱
- ج) مصافحه با اجنبیه ۶۲

- ۶۳ ..... (د) بردگان
- ۶۵ ..... (ر) زنان بادیه‌نشین
- ۶۷ ..... بند هشتم: نتیجه‌گیری
- ۶۸ ..... گفتار سوم: قاعده «حفظ نظام»
- ۶۸ ..... بند اول: معنای لغوی نظام
- ۶۸ ..... بند دوم: مفهوم قاعده «حفظ نظام»
- ۶۹ ..... بند سوم: مدارک قاعده «حفظ نظام»
- ۶۹ ..... (ف) دلیل عقل
- ۷۰ ..... (ب) روایت
- ۷۱ ..... بند چهارم: نتیجه‌گیری
- ۷۲ ..... گفتار چهارم: قاعده «اهم و مهم»
- ۷۲ ..... بند اول: مفهوم قاعده «اهم و مهم»
- ۷۲ ..... بند دوم: مدارک قاعده «اهم و مهم»
- ۷۲ ..... دلیل عقل
- ۷۳ ..... بند سوم: مستثنیات حکم حجاب به وسیله قاعده «اهم و مهم»
- ۷۸ ..... گفتار پنجم: قیاس منصوص‌العله
- ۷۸ ..... بند اول: بردگان

نکته: حکم حجاب زنان مالکه در مقابل بردگانشان	۸۰
الف) ادله قول اول	۸۰
الف. ۱: قرآن	۸۰
الف. ۲: روایات	۸۲
ب) ادله قول دوم	۸۳
ب. ۱: روایات	۸۳
ب. ۲: شهرت و اجماع	۸۵
بند دوم: تابعین غیر اولی الاربه	۸۵
بند سوم: پیرزنان	۸۷
نتایج پژوهش	۸۸
منابع	۹۰

طرح مسئله و تبیین موضوع

کودکان آینده سازان جامعه هستند. برای داشتن جامعه و آینده‌ای بهتر، باید برای تربیت صحیح کودکان سعی و تلاش کرد. اولین و مهمترین نهادی که کودک برای رشد و تعالی به آن نیاز دارد خانواده است. چرا که تنها در محیط گرم و امن خانواده است که نیازهای روحی و عاطفی کودک تامین می‌گردد. بی‌شک کودکی می‌تواند برای خود و جامعه مفید باشد که دوران کودکی و نوجوانی‌اش را در آغوش پرمهر خانواده‌ای مومن و متعهد به مبانی اخلاقی و دینی سپری کرده باشد. اما متأسفانه در جامعه کودکانی هستند که کانون گرم خانواده آنان بر اثر طلاق یا مرگ والدین از هم پاشیده است. طبق آمار، در سال ۹۶ بیش از ۱۰ هزار کودک بی‌سرپرست در مراکز زیرمجموعه سازمان بهزیستی زندگی می‌کنند.^۱ این کودکان معصوم و بی‌گناه معمولاً در اماکن عمومی، مساجد و زیارتگاه‌ها رها شده و هویت واقعی خود را گم کرده‌اند. و در نتیجه به موسسات نگهداری کودکان بی‌سرپرست مثل بهزیستی سپرده شده‌اند.

بدیهی است اینگونه موسسات با تمام امکانات مالی و رفاهی و تلاش‌های زیاد، نمی‌توانند پاسخگوی تمام نیازهای کودکان بی‌سرپرست باشند و جای خالی خانواده را برای آنان پر کنند. کارایی این موسسات مانند مدرسه و خوابگاه گروهی است و حال آنکه کودک، به آغوش گرم و پرمهر خانواده نیاز دارد. قرآن کریم «اکرام یتیم» را در کنار «اطعام مسکین» قرار داده است^۲ و این خود گواه روشنی است بر اینکه نیازهای انسان منحصر در

---

۱. مسعودی فرید، حبیب الله، «۱۰ هزار کودک در کشور در مراکز کودکان بی‌سرپرست نگهداری می‌شوند»،

ص ۱

۲. «كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ * وَ لَا تَحَاضُّونَ عَلٰی طَعَامِ الْمَسْكِينِ» (فجر/۱۷ و ۱۸) «اینچنین نیست که می‌پندارید، بلکه [زبونی، خواری و دورشدن شما از رحمت خدا برای این است که] یتیم را گرامی نمی‌دارید * و یکدیگر را بر طعام دادن به مستمند تشویق نمی‌کنید.»

نیازهای مادی نیست. اگر «مسکین گرسنه است و نیاز به طعام دارد اما یتیم، بی‌پناه است و نیاز به اکرام و اعتماد به نفس و منزلت و پناه و تکیه‌گاه دارد.»^۱

«به تجربه ثابت شده که کودک در محیط و فضای خانوادگی سالم، بهتر رشد می‌کند و تکامل و تعالی می‌یابد و فرزندان که در محیط خالی از عشق و دلبستگی خانوادگی تربیت و بزرگ شوند در معرض بحران‌های عاطفی و روحی بسیاری قرار خواهند گرفت.»^۲ از همین رو لازم است در کنار موسساتی مانند بهزیستی، نهادی به عنوان فرزندخواندگی وجود داشته باشد تا پاسخگوی نیازهای روحی و عاطفی کودکان بی‌سرپرست باشد.

در این پایان‌نامه، برخی از احکام فقهی مرتبط با فرزندخواندگی، بررسی می‌گردد.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی که در موضوع فرزندخواندگی انجام شده غالباً به مسئله محرمیت فرزندخوانده نپرداخته و یا اینکه به نقل فتاوی‌ مشهور در این باره اکتفا کرده‌است. در اینجا به عناوین برخی از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود.

۱. کتب

- عالمی طامه، حسن، (۱۳۴۵-)، فرزندخواندگی در اسلام، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱

---

۱. آزاد، علیرضا، «عضو جدید خانواده ما»، ص ۱

۲. اداره کل آموزش‌های مردمی حوزه معاونت آموزش قوه قضائیه، «فرزندخواندگی»، ص ۱

۲. پایان نامه‌ها

- غلامرضا، مژگان؛ مبانی فقهی و حقوقی نسب فرزند خواندگی در اسلام و جهان، استاد راهنما: محمد صادق غلام جمشیدی، مرکز پیام نور تهران، ۱۳۸۹
- قدری گراخک، مرضیه؛ بررسی فرزندخواندگی در فقه مذاهب، استاد راهنما: حسین صابری، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۲
- نخعی امرودی، حکیمه؛ مبانی فقهی و حقوقی فرزندخواندگی با تکیه بر آرای حضرت امام خمینی (س)، استاد راهنما: سیدمحمد موسوی بجنوردی، پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹
- ملایی، فهیمه؛ بررسی فقهی و حقوقی فرزندخواندگی در حقوق ایران، استاد راهنما: حسن مبینی، دانشگاه پیام نور استان مازندران، ۱۳۹۰
- همانلو، لیلا؛ احکام و آثار فرزندخواندگی در فقه، حقوق ایران و انگلیس، استاد راهنما: مسعود البرزی ورکی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) قزوین، ۱۳۹۳
- خنجری علی آبادی، امین؛ فرزندخواندگی در فقه و حقوق موضوعه، استاد راهنما: خدیجه مرادی، دانشگاه رازی کرمانشاه، ۱۳۹۳
- حاجی آقابزرگی، مونا، بررسی چالشهای فقهی و حقوقی سرپرستی کودکان بی سرپرست و بدسرپرست با رویکردی بر قانون جدید، استاد راهنما: مجید وزیری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۳

۳. مقالات

- غریب، فهیمه؛ زوجین نابارور و فرزندخواندگی از دیدگاه فقه شیعی، مجله: مباحث بانوان شیعه، تابستان ۱۳۸۷، شماره ۱۶
- رحیمی، مرتضی؛ قرآن کریم و حقوق فرزندان در نهاد خانواده: فرزندخواندگی در آینه‌ی قرآن، مجله: کوثر، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، شماره ۳۳
- عالمی طامه، حسن؛ عقد فرزندخواندگی، مجله: فقه و حقوق، زمستان ۱۳۸۷، شماره ۱۹
- حسینی اشکوری، سیدعلی؛ دو مسئله فقهی، مجله: پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، پاییز ۱۳۸۴، شماره ۱

پرسش‌های اساسی تحقیق

۱. آیا رهاکردن کودکان بی‌سرپرست در پرورشگاه‌ها، موجب اختلال نظام زندگی آنان نمی‌شود؟
۲. اگر قرار باشد فرزندخوانده در مقابل اعضای خانواده‌اش، مانند دیگر اشخاص غریبه، حجاب و پوشش داشته باشد، آیا زندگی وی دچار عسر و حرج نمی‌شود؟
۳. علت استثنای بردگان، زنان سالخورده و زنان بادیه‌نشین از حکم حجاب چیست؟ و آیا این علت را نمی‌توان به موارد مشابه تعمیم داد؟
۴. آیا حکم «جواز ازدواج فرزندپذیر با فرزندخوانده» مفسده‌ای در پی ندارد؟

فرضیه‌ها یا پاسخ‌های احتمالی تحقیق

۱. رها کردن کودکان بی‌سرپرست در پرورشگاه‌ها و توجه‌نکردن به نیازهای ضروری و حیاتی ایشان، موجب اختلال نظام زندگی آنان می‌شود؛ که قطعاً مولای حکیم راضی به آن نیست.

۲. الزام فرزندخوانده و فرزندپذیران به رعایت حجاب در درون خانه با همان کیفیاتی که در مقابل دیگران باید انجام شود، موجب عسر و حرج برای ایشان می‌گردد.

۳. در اسلام برخی از افراد مانند بردگان، زنان سالخورده و زنان بادیه‌نشین به دلیل ضرورت و رفع عسر و حرج، از حکم حجاب استثناء شده‌اند که می‌توان علت این استثناء را به فرزندخوانده نیز تعمیم داد.

۴. حکم «جواز ازدواج فرزندپذیر با فرزندخوانده» مفاسد زیادی در پی دارد. فرض کنید «کودکی به عنوان فرزند خانواده‌ای بزرگ شده است، پدرخوانده و مادرخوانده با وی رابطه پدری و مادری داشته‌اند، سایر خویشاوندان و جامعه آنها را مانند یک خانواده می‌نگریسته‌اند»؛ بدیهی است که در این شرایط، ازدواج ایشان با یکدیگر خالی از مفسده نیست.

---

۱. فرشتیان، حسن، «ازدواج با فرزندخوانده در شرع و حقوق»، ص ۱

ضرورت پژوهش

مسئله کودکان بی سرپرست و نیاز ضروری این کودکان به آغوش گرم خانواده، معضلی است که خصوصاً در عصر حاضر، نیاز به توجه جدی و ارائه راه کارهای عملی دارد. یکی از مسائلی که در رابطه با حضور فرزندخوانده در خانواده موجب دغدغه و مشکل می شود، بحث محرمیت است. چرا که فرزندخوانده با سایر اعضای خانواده مصاحبت دائمی دارد و رعایت حجاب در این شرایط بسیار سخت و دشوار است. در موضوع ایجاد محرمیت برای فرزندخوانده عموماً راه هایی که پیشنهاد می شود منحصر در «رضاع» و «صیغه محرمیت» است. و حال آنکه این دو راهکار فقط در بعضی از موارد کارساز است، و در سایر موارد، به عدم محرمیت فرزندخوانده ای که با اعضای خانواده مصاحبت دائمی دارد؛ حکم می شود. ناگفته پیداست که این مسئله موجب سختی و دشواری بسیاری برای اعضای خانواده می شود. گواه آن نیز خودداری اکثر خانواده ها از پذیرش کودکانی است که سن آنها از مرز دو سالگی گذشته و امکان محرمیت از طریق رضاع برای آنان وجود ندارد.^۱ از این رو ناکافی بودن راه کارهای فعلی در باب محرمیت فرزندخوانده روشن می گردد. و

---

۱. مدیرکل دفتر امور کودکان و نوجوانان سازمان بهزیستی: ۹۷ درصد متقاضیان سرپرستی دائم و فرزندخوانده، متقاضی کودکان زیر یک سال هستند و جالب است که ۶۷ درصد متقاضی دختر و ۳۳ درصد متقاضی پسر هستند. چون این بحث فرهنگی است و ریشه در مباحث فرهنگی دارد. (الوند، حمیدرضا، «امن ترین آغوش برای عاطفه های گمشده»، ص ۱)؛ و نیز: رئیس شعبه ۴۵ دادگاه عمومی تهران: ...بیشتر افراد غیرت های بی جا و بحث محرم و نامحرم را در این انتخاب دخالت می دهند. برای مثال می گویند اگر دختر بپریم، بزرگ که شد به زخم محرم است. (موسوی، سیدمجتبی، همان)؛ و نیز: معاون امور اجتماعی سازمان بهزیستی: «سن زیر دو سال و دختر بودن دو عامل مورد علاقه خانواده ها برای به سرپرستی گرفتن کودکان بی سرپرست است.» (مسعودی فرید، حبیب الله، «به جای حل مشکل بدسرپرست ها برای ازدواج با فرزندخوانده راه یافتیم!» ص ۱)

ضروری است برای حل این مشکل، پژوهش و تحقیق مستقلی صورت بگیرد. هدف از این پژوهش گام برداشتن برای کم کردن نقیصه عدم پژوهش در این زمینه است.

روش انجام پژوهش

روش انجام پژوهش، توصیفی تحلیلی و نقد مطالب است. روش گردآوری مطالب، کتابخانه‌ای (دیجیتال/سنتی) است.

ساختار پژوهش

این پژوهش در سه فصل به شرح ذیل تنظیم شده است:

فصل اول: در این فصل به تعریف فرزندخواندگی و محرمیت، پیشینه تاریخی فرزندخواندگی، تفاوت فرزندخواندگی در عصر حاضر و صدر اسلام، و حکم فقهی قبول سرپرستی کودکان بی سرپرست، و غیره پرداخته شده است.

فصل دوم: در این فصل ابتدا «ازدواج فرزندخوانده با سرپرست» از حیث حقوقی مورد بررسی قرار گرفته، سپس به حکم فقهی «ازدواج با فرزندخوانده» از دو منظر حکم اولی و حکم ثانوی پرداخته شده است.

فصل سوم: در فصل سوم به حکم «حجاب و پوشش فرزندخوانده» پرداخته شده و دلایل موافقان محرمیت فرزندخوانده به تفصیل شرح داده شده است.

محدودیت‌های پژوهش

جدید بودن موضوع و کمبود مطالب مستند و مستدل در خصوص این موضوع از جمله موانع و محدودیت‌های انجام این پژوهش می‌باشد.

فصل اول: کلیات، مطالب مقدماتی

مبحث اول: مفاهیم

گفتار اول: محرمیت

مَحْرَم در لغت از ریشه (ح-ر-م) به معنای «ذو الحُرْمه (دارای حرمت)»^۱ آمده است. مثلاً به کسی که به دلیل قرابت و رابطه خویشاوندی، دارای حرمت است محرم گفته می‌شود.^۲ اما در اصطلاح فقهی شامل گروهی از خویشاوندان نسبی و سببی و رضاعی می‌شود که ازدواج با آن‌ها حرام و نگاه کردن به آنان جایز است.^۳ بدین معنا که حکم حجاب در میان محارم می‌تواند رعایت نشود. اما در مقدار محدوده این جواز در میان محارم تفاوت‌هایی وجود دارد؛ مثلاً محدوده نگاه به همسر با محدوده نگاه به مادر فرق می‌کند.

به عبارت دیگر می‌توان گفت محرمیت یعنی: قرابتی که باعث تحریم ازدواج بین محارم و جواز نظر به ایشان می‌شود. البته در عرف متشرع گاهی محرمیت صرفاً به معنای جواز لمس و نظر استعمال می‌شود. مانند اینکه گفته می‌شود: پزشک، محرم انسان است. از آنچه گفته شد معلوم می‌شود که دو حکم و اثر فقهی بر محرمیت مترتب است:

الف) حکم وضعی عدم صحت نکاح

ب) حکم تکلیفی جواز لمس و نظر

---

۱. ابوجیب، سعدی، القاموس الفقہی لغة واصطلاحاً، ج ۱، ص ۸۷

۲. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۳ ص ۲۲۲

۳. صدر، محمد، ما وراء الفقه، ج ۶، ص ۱۹۳ - بحرانی، یوسف بن احمد، الدرر النجفیة، ج ۳، ص ۲۱۰؛ و

نیز: موسوی، سید عبدالاعلی، مہذب الاحکام فی بیان الحلال و الحرام، ج ۲۴، ص ۴۱

گفتار دوم: فرزندخواندگی

فرزندخواندگی در لغت به این معنی است که شخصی، کودکی را که فرزند ژنتیکی او نیست به فرزندی بپذیرد. اما در اصطلاح، فرزندخواندگی عبارت است از: «اعطای سرپرستی کودکان بدون سرپرست شناخته شده تحت سرپرستی سازمان بهزیستی، به خانواده‌های متقاضی که واجد شرایط قانون جاری حمایت از کودکان بی‌سرپرست باشند. بنابراین فقط کودکانی را می‌توان به عنوان فرزندخوانده انتخاب کرد که کلیه تلاش‌ها و کوشش‌های حرفه‌ای جهت شناسایی والدین و بازگشت کودک به خانواده‌اش مؤثر واقع نگردیده باشد»^۱ اصطلاحاً به کودک مورد نظر، فرزندخوانده و به زن و شوهری که وی را به فرزندی پذیرفته‌اند، فرزندپذیر و به رابطه‌ای که میان فرزندپذیر و فرزندخوانده ایجاد می‌شود، فرزندخواندگی می‌گویند.

گفتار سوم: کودک بی‌سرپرست

کودک بی‌سرپرست به کودکی گفته می‌شود که به طور دائم یا موقت از سرپرستی مناسب و با صلاحیت، محروم گردیده‌است. مانند کودکان رهاشده در اماکن عمومی و زیارتگاه‌ها.^۲

۱. برگرفته از سایت بهزیستی (behzistitehran.org.ir)، «فرزندخواندگی»، ص ۱

۲. عالمی طامه، حسن، فرزندخواندگی در اسلام، ص ۲۸

مبحث دوم: پیشینه فرزندخواندگی

«نهاد فرزندخواندگی به شکل‌های گوناگون در بین جوامع و تمدن‌های بشری، سابقه نسبتاً طولانی دارد. محققان برای پیدایش آن، علت‌های متفاوتی ذکر کرده‌اند. بیشتر پژوهشگران بر این عقیده‌اند که فرزندخواندگی، غالباً ریشه در نیاز نظامی و اقتصادی داشته است.»^۱

ایران باستان: در ایران باستان «زرتشتیان معتقد بودند فرزند به منزله پل صراط است و کسی که فرزند نداشته باشد قادر نیست در روز قیامت از پل صراط بگذرد. از این رو کسانی که صاحب فرزند نبودند، برای رفع این نقص و طلب آمرزش و عبور از پل صراط، فرزند بدلی برای خود انتخاب می‌کردند.»^۲

روم: «در روم باستان رسم بر این بود که بعد از فوت رئیس خانواده، پسر وی جانشین پدر می‌شد. بنابراین، داشتن فرزند مذکر اهمیت زیادی داشت؛ زیرا تصور مردم اینگونه بود که اگر مردی فوت شود و پسر نداشته باشد، از خانواده و خود او اثری باقی نخواهد ماند و نیز معتقد بودند که دختر با ازدواج کردن باید بر آداب و آیین خانواده شوهرش درآید. بنابراین، دختر قادر نبود آداب و سنن خانواده اصلی خود را حفظ کند، در نتیجه مرد رومی و رئیس خانواده، داشتن پسر را امری ضروری و نیازی حتمی می‌دانست و اگر پسری نداشت یا قادر نبود صاحب فرزند شود، برحسب ضرورت، پسر شخص دیگری را به فرزندی می‌پذیرفت و برای به‌دست آوردن فرزندخوانده، ناچار بود با یکی از رومیان دارای پسران متعدد، توافق کند تا یکی از پسرانش را به وی بفروشد و از همه حقوق خود نسبت به آن پسر صرف نظر کند؛ و تشریفات این قرارداد چنین بود که طرفین و طفل در دادگاه

---

۱. امامی، اسدالله، وضع حقوقی فرزند خواندگی در ایران، فصلنامه پژوهش‌های فلسفی-کلامی دانشگاه قم،

زمستان ۱۳۷۸، ص ۲۳-۳۳

۲. همان

حضور می‌یافتند و پدر کودک در نزد قاضی سه مرتبه اظهار می‌کرد: پسر مرا به مرد حاضر در دادگاه فروختم و با این اقرار، دیگر هیچ‌گونه حقی بر او نداشت و سپس پدرخوانده تسلیم کودک را به‌عنوان پسرخوانده خود از وی می‌خواست و قاضی دادگاه سکوت پدر واقعی طفل را حمل بر رضایت وی بر این اقدام می‌کرد و کودک را به پدرخوانده تحویل می‌داد. طی این تشریفات، رابطه طفل با خانواده اصلی به‌طور کامل قطع می‌شد و رابطه حقوقی وی با پدرخوانده برقرار می‌شد و در نتیجه نام و مشخصات خانوادگی پدرخوانده بر فرزندخوانده نهاده می‌شد.^۱

عربستان: «در بین قبایل شبه‌جزیره عربستان، قبل از ظهور اسلام تبنی یا فرزندخواندگی مرسوم بود و فرزندخوانده «دعی» نامیده می‌شد. قبایل و اعراب بدوی در صحرای سوزان عربستان به شکل چادرنشینی زندگی می‌کردند و غالباً با توجه به موقعیت سرزمین خشک و بی‌آب و علف، زندگی مناسبی نداشتند و قتل و غارت، به‌ویژه هجوم به کاروان‌ها و غارت اموال آنها برای امرار معاش امری عادی تلقی می‌شد؛ و چون اقوام و کاروان‌ها و خانواده‌ها در معرض تهاجم و غارت قرار می‌گرفتند داشتن نیروی تهاجمی یا دفاعی امر ضروری به حساب می‌آمد؛ و برای تأمین این نیاز و ایجاد اقتدار لازم در نظر قبایل، پسر از بُعد نیروی جنگی، ارزش فراوانی داشت. ولی دختر موجودی ناتوان بود که نه قدرت دفاعی داشت و نه قادر بود به قبیله یا کاروانی حمله و اموال آنها را برای امرار معاش به غارت ببرد، بلکه به عکس در آن موقعیت زمانی و مکانی در معرض تجاوز مهاجمان قرار می‌گرفت. بنابراین اعضای قبیله برای محافظت از دختر ضمن مصرف کردن بخشی از نیرویشان، از تحصیل معاش نیز باز می‌ماندند. دختر از دیدگاه آنان موجودی مزاحم بود و اعراب از تولد دختر نه تنها خوشحال نمی‌شدند بلکه فوق‌العاده عصبانی و خشمگین می‌شدند و از ترس هتک

---

۱. امامی، اسدالله، وضع حقوقی فرزند خواندگی در ایران، فصلنامه پژوهش‌های فلسفی-کلامی دانشگاه قم، زمستان ۱۳۷۸، ص ۲۳-۳۳ از تاریخ *آلبر ماله و ژوال ایزاک*، ترجمه غلامحسین زیرک زاده، ص ۱۵۲ به بعد